

Sąsiedzi i sąsiedztwa

Przestrzenie spotkania i konfliktu

pod redakcją
Magdaleny Dyras i Marleny Grudy

Wydawnictwo «scriptum»

Kraków 2024

© Copyright by Instytut Filologii Słowiańskiej UJ, 2024

Recenzeci tomu:

dr Marta Cmiel-Bażant
dr hab. Ewa Szperlik
prof. dr hab. Antoni Cetnarowicz
dr hab. Zdzisław Darasz, prof. UW
prof. dr hab. Maciej Czerwiński
dr hab. Sabina Giergiel
prof. dr hab. Dorota Gil
prof. dr Neda Pintarić

prof. dr Silvija Borovnik
prof. dr hab. Magdalena Koch
prof. dr Nikolaj Jež
prof. dr hab. Alicja Nowak
prof. dr hab. Krystyna Pieniążek-Markov
prof. dr hab. Walentyna Sobol
dr hab. Robert Bońkowski, prof. UŚ

Publikacja sfinansowana przez Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Opracowanie techniczne, dtp, projekt okładki
Tomasz Sekunda

Na okładce
Bruno Schulz, *Spotkanie* (1920)

Wydanie I

ISBN 978-83-68252-22-4

Wydawnictwo «scriptum»
Tomasz Sekunda
tel. 604 532 898
e-mail: scriptum@wydawnictwoscriptum.pl

www.wydawnictwoscriptum.pl

Sąsiedzi i sąsiedztwa

Przestrzenie spotkania i konfliktu

pod redakcją Magdaleny Dyras i Marleny Grudy

Spis treści

Wstęp	7
Dejan Ajdačić Stereotipi Srba u hrvatskoj književnosti	11
Perina Meić Lukićeve reportaže o Indiji – bliskost dalekog „susjedstva“ u političkom i književnom polju	29
Andrea Milanko Ne pristati pisati <i>ne</i> : <i>Pristajanje</i> Slobodana Novaka	47
Edyta Koncewicz-Dziduch Językowo-kulturowy obraz <i>sąsiada</i> i <i>sąsiedztwa</i> w świetle polskiej i chorwackiej frazeologii, paremiologii oraz analizy korpusowej	67
Nina Zavašnik Susjedi – bliski poznanici ili sve veći stranci? Poznavanje susjedne zemlje, kulture i jezika na primjeru Slovenije i Hrvatske	85
Blanka Bošnjak Biblične prvine v izbranih sodobnih slovenskih romanih	107
Jernej Kusterle Estetski temelji pariške in dunajske moderne ter njihovi vplivi na estetske značilnosti Cankarjeve, Kettejeve, Murnove in Župančičeve poezije	125

Olga Vojičić-Komatina	
Egzil kao okvir semantičkih slojeva Crnjanskovog romana	
<i>Seobe I</i> 151
Ena Mirković	
Polemike oko granica Narodne Republike Srbije nakon	
Drugog svetskog rata 171
Jože Pirjevec	
Boris Pahor – Tržačan 193
Vesna Mikolič	
Vpliv poglavitnih mejnikov Pahorjeve življenjske poti	
na njegovo ustvarjalno delo 201
Nikodem Szczygłowski	
Miasto nad zatoką.	
Słoweńskość Triestu oczyma świadka epoki 215
Noty o Autorach 231

Sąsiedzi i sąsiedztwa
Przestrzenie spotkania i konfliktu
pod redakcją Magdaleny Dyras i Marleny Grudy

Ena Mirković

Institut za srpsku kulturu Priština-Leposavić
ena04111986@gmail.com

Polemike oko granica Narodne Republike Srbije nakon Drugog svetskog rata

Posle okončanja Drugog svetskog rata, za Narodnu Republiku (NR) Srbiju otvorila su se dva važna pitanja: prvo je bilo pitanje federacije sa „bratskim državama“, a drugo je bilo pitanje razgraničenja sa susednim državama. U novoformiranoj komunističkoj Jugoslaviji, Srbiji je bila nametnuta krivica zbog pokreta Dragoljuba Mihajlovića i od nje se očekivalo da da najveći doprinos u okupljanju drugih bratskih naroda. Sa druge strane, Srbija je imala sporove oko razgraničenja sa skoro svim svojim susedima: Rumunijom, Bugarskom, Mađarskom, Albanijom, ali i sa onim državama poput Makedonije, Crne Gore i Hrvatske, sa kojima je ušla u federaciju.

Srpski komunisti, posebno Blagoje Nešković, koji je bio predsednik vlade NR Srbije, pokazali su neslaganje sa teritorijalnim pretenzijama susednih država. U prvim posleratnim godinama povedena je polemika oko konačnih granica NR Srbije, na osnovu njenog istorijskog, etničkog i kulturološkog prava. U ovom radu pokušali smo da iz ugla istorijske nauke analiziramo odnose po pitanju granica sa susednim državama koje je Srbija imala neposredno nakon završetka Drugog svetskog rata.

Ključne reči: razgraničenje, Blagoje Nešković, Drugi svetski rat, Narodna Republika Srbija, komunisti, polemike

Nakon završenog Drugog svetskog rata i formiranja vlade Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ)¹ nametnula su se dva ključna pitanja: prvo je bilo pitanje federacije sa „bratskim državama“, a drugo je bilo pitanje razgraničenja nove države sa svojim susjedima. Od Srbije, kao najvećeg i najstabilnijeg elementa, očekivalo se da odigra „ulogu Pijemonta“, koji je oko sebe trebalo da okupi bratske narode. Pitanja budućih granica nove države pokrenuta su u toku rata, ali su zbog nezavršenog oružanog sukoba ostala da sačekaju period oslobođenja.

Do prvih nesuglasica sa KP Makedonije došlo je odmah po formiranju Antifašističkog sobranja narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM-a) u avgustu 1944. godine. Pokrajinski komitet KP Makedonije je smatrao da prostor Preševa, kao i okolina manastira Prohor Pčinjskog, po svom geografskom položaju i na osnovu istorijskog prava trebaju ući u nove granice Makedonske države posle rata. (Glišić, 2011., s. 68) Usledila je međusobna prepiska sa Centralnim komitetom Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ), u kojoj je odlučujuću ulogu odigrao Blagoje Nešković, sekretar PK za Srbiju.²

¹ Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ) bio je zvanični naziv koji je jugoslovenska država nosila od 29. novembra 1943. do 29. novembra 1945. godine, kada je preimenovana u Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju (FNRJ). Pod nazivom FNRJ je postojala do donošenja novog Ustava, 1963. godine kada je ime države još jednom promenjeno u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), koji će biti na snazi do 1992. godine i raspada savezne države na nacionalne države.

² Blagoje Nešković je bio rođen 11. februara 1907. godine u Kragujevcu, gde je završio osnovnu školu i deo gimnazije. Potom je došao u Beograd gde je nastavio školovanje i upisao se na Medicinski fakultet, koji je završio 1933. godine. Kao student Medicinskog fakulteta u Beogradu pridružio se Udruženju studenata marksista. Član Mesnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Beograd postao je 1935. godine. Godine 1937. se prijavljuje kao dobrovoljac za Španski građanski rata (1937 – 1939), u kome najpre učestvuje kao borac, a potom radi kao lekar 129. Internacionalne brigade. Po povratku iz Španije bio je kratko interniran u francuske logore Sen Siprijan, Giris i Verne, a po povratku u Jugoslaviju sproveden je u logor u Bileći, za političke zatvorenike, u kome je ostao do kraja 1940. godine kada se vratio u Beograd. Na početku Drugog svetskog rata, na predlog Aleksandra Rankovića, bio je izabran na mesto sekretara Pokrajinskog ko-

On se vrlo oštro suprotstavio ovakvom gledištu, osporavajući bilo kakvo istorijsko pravo Makedoncima na teritoriju Pčinje (Petranović, 1988., s. 303). U ime PK za Srbiju javio Centralnom komitetu KPJ 6. septembra 1944. godine o problemu sa Preševskim srezom, koji se nalazio na tromedi između Makedonije, Kosova i Srbije i u kome su tokom rata bili aktivni kumanovski i vranjski oblasni komitet. Nešković ističe da su dva komiteta imala nesporazume zbog toga što su Makedonci uporno insistirali da se mobilišu u isključivo „makedonske jedinice“, dok su se Srbi najviše angažovali u NOB-u bunili zbog ovakvog ponašanja Makedonaca. Zbog toga je PK izdao direktivu vranjskom komitetu da se ne svađa sa Makedoncima, već da nastoji da mobiliše što više ljudi za borbu „u ma koje jedinice ulazili“. (Ilić, 1985., s. 154) U istom pismu Nešković kritikuje Makedonce da žele da priključe teritoriju Pčinje budućoj makedonskoj državi, jer je smatraju Ristovačkom Makedonijom, mada po

miteta Komunističke partije Jugoslavije za Srbiju. Veći deo rata je proveo u ilegali u Beogradu (do izlaska na slobodnu teritoriju 1943. godine), gde je organizovao otpor protiv okupatora u Srbiji. Bio je član Glavnog narodnooslobodilačkog odbora, član Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije.

Na osnivačkom kongresu Komunističke partije Srbije, maja 1945, izabran je za sekretara Centralnog komiteta i tu funkciju je obavljao do 1948. godine. Na Petom kongresu KPJ, jula 1948. godine, izabran je za člana Politbiroa Centralnog komiteta. U periodu od 1945. do 1948. godine nalazio se na funkciji predsednika Vlade Narodne Republike Srbije. Za potpredsednika vlade Federativne narodne republike Jugoslavije postavljen je 1952. godine. Oktobra 1952. godine Politbiro CK KPJ je imenovao komisiju (u sastavu: Milovan Đilas, Aleksandar Ranković, Spasenija Cana Babović i Dušan Petrović Šane) da ispita slučaj dr Blagoja Neškovića, koji je bio optužen da je davao podršku Rezoluciji Informbiroa. Komisija je donela zaključak koji je Izvršni komitet CK SKJ saopštio organizacijama Saveza komunista 27. novembra 1952. godine, o tome da je Blagoje Nešković proglašen krivim i da se isključuje iz CK Saveza komunista i uklanja sa svih političkih funkcija. Posle toga se u potpunosti posvetio naučnoj, lekarskoj karijeri. Pred kraj života, januara 1984. godine, podneo je zahtev za rehabilitaciju, ali je Savez komunista Jugoslavije odbio da ispočetka revidira njegov slučaj. Blagoje Nešković je preminuo od posledica srčanog udara, 11. novembra 1984. godine i sahranjen je u krugu porodice na Novom groblju u Beogradu. (Istorijski arhiv Beograda (IAB), fond 2157, Legat Blagoja Neškovića i Branislave Brane Perović, kutije 1-32.)

njegovom mišljenju tu živi isključivo srpsko stanovništvo, te da su namerno i svoje osnivačko sobranje sazvali u „istorijskom manastiru sveti Prohor Pčinjski“ (Glišić, 2011., s. 68).

U daljem tekstu Nešković odbacuje bilo kakvo dalje vođenje rasprava sa Makedoncima oko granica naglašavajući kao prioritet razvijanje NOB-a, što je odgovaralo i Josipu Brozu koji se složio sa tim da je u prvom planu mobilizacija i borba protiv okupatora, a da pitanje razgraničenja treba rešavati nakon oslobođenja.

Nakon rata pitanje razgraničenja je neminovno moralo ponovo doći na red. Negodovanje od strane srpskog stanovništva i organa KPJ izazvala je namera Makedonaca da se razgraničenje sa srpskom teritorijom postavi kod sela Ristovca, gde se nalazila državna granica sa Turskom pre početka Balkanskih ratova (Antić, 2018., s. 307). Okružni narodnooslobodilački odbor Vranja je u januaru 1945. godine poslao sekretara Aleksandra Trajkovića na razgovore u Srpsku vladu. Predsednik vlade, Nešković je tada ponovo pokrenuo pitanje razgraničenja kod Vrhovnog štaba i Broza. Detalji tih razgovora nisu poznati, ali je ubrzo potom srpska delegacija u koju su ušli Svetozar Vukmanović Tempo, Dobrivoje Radosavljević i Milentije Popović pregovarala sa delegacijom Makedonije tokom dvodnevnog boravka u Vranju. Po povratku delegacije u Beograd granica sa Makedonijom je zvanično bila postavljena gde se i ranije nalazila, kod sela Tabanovca, blizu Kumanova (Petrović, 1988., s. 98). Izvesno je da se Nešković zalagao da se granica pomeri i da su te teritorije srpske, a neki savremenici navode i da je upravo to njegovo zalaganje bilo jedno od „prvih negativnih poena“ koji su ga kasnije doveli do isključenja iz KPJ (S. D. Petrović, 1988., s. 97). U svojim sećanjima Nešković navodi:

Jedanput je Lazar Koliševski i meni rekao: ‘Zašto ne daš nama manastir Prohor Pčinjski?’ Ja sam ga pitao zbog čega, pa tamo smo osnovali makedonsku državu! Ko te terao tu što nisi otišao na Strugu? ‘Kud možeš Lazo, pa tu je najsrpskije stanovništvo, bre kako možeš tu stvar tako da postavljaš?’ Mi u PK Srbije nismo zatezali, bili smo

vrlo široki, ali ima nekih slučajeva preko kojih čovek ne može da pređe kao što je Prohor Pčinjski i dr.³

Sporove oko razgraničenja nova država je imala skoro sa svim svojim susedima. Februara 1947. godine potpisani su mirovni ugovori sa Italijom, Rumunijom, Finskom, Mađarskom i Bugarskom. Granice prema Mađarskoj su rešene tako što je ona morala da plati reparacije od 50 miliona dolara, a granice su vraćene na stanje od 1. januara 1938. godine. (Petranović, 1991., s. 173).

Iako DFJ nije javno istakla na Mirovnoj konferenciji zahtev za temeljnom revizijom mađarsko-jugoslovenske granice, ovakva inicijativa je postojala još za vreme trajanja rata. Na osnovu izveštaja Kadje Petričevića, iz decembra 1944. godine upućenog CK KPJ, saznajemo da su vođeni razgovori između CK KP Mađarske i politkomesara XVI divizije NOVJ o mogućnosti da se Pečuj sa okolinom priključi novoj Jugoslaviji. CK KP Mađarske se protivio ovakvom rešenju, smatrajući da je samo prisustvo jedinica NOVJ na ovom prostoru prepreka za formiranje nove KP Mađarske u koju je nastojao da uključi domaće stanovništvo.⁴ Otežavajuća okolnost bilo je što je ta oblast bila pod vrhovnom komandom Crvene Armije, a sovjetski maršal Tolbuhin nije želeo da menja postojeću situaciju. KPJ je nastavila da aktivno vrši propagandu među lokanim stanovništvom, a dodatno želi za prisajedinjenjem sa Jugoslavijom doprineli su progoni i maltretiranja hrvatskog i srpskog stanovništva iz Bajskog trokuta i okoline Pešte od strane mađarskih fašista zbog njihove privrženosti NOVJ i javnog izjašnjavanja za priključivanje Jugoslaviji.⁵

Podstaknut posetom delegacije Srba i Hrvata iz okoline Pečuja od 14. januara 1945. godine, u kojoj su izrazili želju da se ovaj prostor priključi Jugoslaviji, Josip Broz je februara 1945. godine pisao

³ IAB, fond 2157, Legat Blagoje Neškovića i Branislave Brane Perović, Sećanja

⁴ Blagoja Neškovića, K-1, s. 6.

⁵ Arhiv Srbije, fond Đ- 2, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije (1919 - 1990) (CK SKJ), 1944/400, Pismo Kadje Petričevića, s. 2.

⁵ AS, fond Đ- 2, CK SKJ, 1945/2, Pismo PK KPJ za Vojvodinu Centralnom komitetu KPJ, od 9. februara 1945, s. 1.

sovjetskom maršalu Tolbuhinu, komandantu III Ukrajinskog fronta, da će Jugoslavija postaviti na budućoj mirovnoj konferenciji pitanje granica prema Mađarskoj (Petranović, 1991., s. 173). Tom prilikom on je istakao da je reč od oko 5000 Srba i Hrvata koji žive u predelu Pečuja, Mohača i Arada, a koji izražavaju želju da se priključe svojoj matičnoj zemlji na šta imaju i istorijsko pravo (Petranović, 1988., s. 173). Do prisajedinjenja na kraju nije došlo, ali se od ideje za rešenje njihovog pitanja u jugoslovenskom rukovodstvu nije odmah odustalo.

Jedna od zamisli do koje su došli rukovodioci u Ministarstvu za kolonizaciju DFJ, a koju je podržavao i predsednik vlade NRS Blagoje Nešković, bila je o razmeni između Srba i Hrvata sa prostora Mađarske i Mađara koji su naseljavali pogranične oblasti Srbije (konkretno (bačkotopolski, senčanski, somborski, starobečejski srez) u svrhu rešavanja etničkog i agrarnog pitanja. Ova ideja na osnovu koje je trebalo doseliti oko 20.000 Hrvata i 6.500 Srba iz Mađarske na prostor Vojvodine, ali proterati skoro deset puta veći broj Mađara iz zemlje nije naišla na odobravanje kod Josipa Broza, pa se od nje brzo odustalo.⁶

Neposredno posle oslobođenja odnosi između Srba i Hrvata u Vojvodini bili su vrlo napeti, obojeni dešavanjima tokom rata i javljanjem osvetničkog raspoloženja kod jednog dela Srba zbog uloge Hrvata u NDH. KPJ je kritikovala partijsku organizaciju u Sremu maja 1945. godine zbog razvijanje „sektaške politike“ prema bratstvu i jedinstvu i ne uključivanja srazmernog broja Hrvata u partijske odbore. Vlada je formirala komisiju koja je ispitivala stanje u Vojvodini i trebala da da predloge za prevazilaženje međunarodnih tenzija. Komisija je predložila da se među Srbima pojača masovni politički rad za bratstvo između Srba i Hrvata, kako bi se „likvidirao sektaški odnos koji imaju prema Hrvatima“, a da se Hrvati masovnije uključe u aparat narodne vlasti i JNOF. Predlagano je „raskrinkavanje Mačekove politike“, te čišćenje državnog aparata od svih „velikosrpskih elemenata“. U svrhu pro-

⁶ IAB, fond 2157, Legat Blagoje Neškovića i Branislave Brane Perović, Sećanja Blagoja Neškovića, K-1, s. 6.

pagirane politike bratstva i jedinstva predloženo je da se imovina streljanih Hrvata, pripadnika domobranskih i ustaških organizacija, vrati porodicama radi njihove egzistencije, a da se učešće Hrvata u narodnoj vlasti osigura stvarno, a ne samo formalno.⁷

Nešto ranije u aprilu 1945. godine formirana je i Komisija za razgraničenje između Vojvodine i Hrvatske, na čijem čelu je bio Milovan Đilas, član vlade Crne Gore i privremene vlade DFJ. Komisija je odredila da zapadni srezovi Srema (vukovarski, vinkovački i županijski) uđu u sastav NR Hrvatske, postajući tako deo Istočne Slavonije. Time pitanje razgraničenja nije definitivno završeno, jer su Hrvati protestovali i tražili da i Baranja uđe u sastav njihove države što je i učinjeno odlukom Predsedništva Glavnog NOO Vojvodine iz maja 1945. godine. Sa druge strane ostalo je nerešeno pitanje mnogih sela u severozapadnom delu Bačke kao i grada Subotice, u kojima je hrvatsko stanovništvo činilo većinu, koje se nalazilo u sastavu Vojvodine, ali je želelo da se priključi federalnoj Hrvatskoj. Sporni su bili i delovi kotara Vukovar koji se nalazio u Hrvatskoj, a u kome su većinom živeli Srbi, dok je u delu koji je ostao u Vojvodini mahom živelo hrvatsko stanovništvo. Zbog ovog je formirana posebna komisija od predstavnika AVNOJ-a, 19. juna 1945. godine. Za delove vukovarskog i vinkovačkog kotara bilo je objašnjeno da treba da ostanu u sklopu Vojvodine, s obzirom da su isti oslobođeni od organizacije NOV iz Srema. Ovakva argumentacija nije bila ubedljiva jer nije važila za ostale krajeve zemlje koji su ostajali u okviru onih federalnih jedinica u kojima su se nalazili i pre okupacije Jugoslavije (Petranović, 1964., s. 115). To je izazvalo demonstracije protiv Srba u Sremskoj Mitrovici jula 1945. godine. Na trećem zasedanju AVNOJ-a, 7. avgusta 1945. godine odlučeno je da se Vojvodina priključi Srbiji dok je za pitanje granice doneta odluka da ga rešava kasnije Privremena skupština (Nikolić, 2011., s. 194). Predsedništvo Narodne skupštine Srbije donelo je 3. septembra 1945. godine Zakon o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne pokrajne Vojvodine po kome je izvršena podela ove pokrajne na

⁷ AS, fond Đ- 2, CK SKJ, Vanredna komisija vlade DFJ za Vojvodinu- Srem, 15. maj 1945, K-4, s. 3.

okruge i srezove, a granice između Hrvatske i Vojvodine su privremeno utvrđene.

Uporedo sa ovim vršena je stalna politička i kulturna propaganda među članovima i pristalicama KPJ u Vojvodini za politiku „bratstva i jedinstva“ u cilju prevazilaženja netrpeljivosti na nacionalnoj osnovi.⁸ Partija je isticala da je jedan od glavnih zadataka u Vojvodini bilo suzbijanje šovinizma u njenim redovima, prvenstveno misleći na „velikosrpski šovinizam“, za koji je smatrala da se ispoljavao u različitim oblicima, od propagande odmazde prema poraženoj strani do mišljenja pojedinih srpskih komunista da kao članovi Partije reprezentuju svoju narodnost u KPJ, a ne posmatraju jugoslovenstvo kao celinu niti razumeju ideju o ravnopravnosti svih naroda u novoj Jugoslaviji. Ova kritika se odnosila na sam partijski vrh, na čelu sa predsednikom vlade NRS Blagojem Neškovićem, preko srpskih oblasnih kadrova u Vojvodini, do predstavnika KPJ u mesnim i sreskim odborima.

Na prostoru Istočne Srbije, nakon Drugog svetskog rata otvorilo se pitanje tzv. Vlaške nacionalne manjine. Vlasi su se tokom 18. i 19. veka doselili na ovu teritoriju iz Vlaške i Moldavije i jednim delom iz Transilvanije i Banata (Đorđević, 2010., s. 78). Njihovo poreklo nije do kraja razjašnjeno pošto i danas postoje nesuglasice oko toga, ali se većina istraživača slaže da su u etničkom smislu najrodniji sa Rumunima. Tokom decenija zadržali su svoj jezik i običaje iako su se vremenom asimilovali sa domaćim srpskim stanovništvom u toj meri da se na popisima u Kraljevini Jugoslaviji ne izjašnjavaju kao posebna nacionalna grupa.⁹ Reaktualizacija pitanja porekla Vlaha, počinje tokom Drugog svetskog rata, kada rumunska država vrši aktivnu propagandu među vlaškim stanovništvom preko rumunske pravoslavne crkve i organizacije „Valja

⁸ IAB, fond 2157, Legat Blagoja Neškovića i Branislave Brane Perović, Referat o političkom stanju u Srbiji, Vojvodini i Kosovu i Metohiji, K-10, s. 5.

⁹ Misli se na popise iz 1921. i 1931. godine, u kojima „Vlah“ ne postoji kao posebna kategorija kada je reč o nacionalnoj pripadnosti. Vlasi iz Istočne Srbije su se u ovom periodu izjašnjavali kao „Jugosloveni“ ili „Srbi“ i nisu isticali svoje osobenosti niti pak povezanost sa Rumunijom.

Timokuloj¹⁰ insistirajući na njihovom rumunskom poreklu (Raković, 2015., s. 298). Ovakva agitacija dovela je do podizanja nacionalne svesti kod Vlaha i do postavljanja pitanja o njihovom poreklu po okončanju rata.

Iako Jugoslavija nije imala pretenzije niti je postavljala pitanje o priključivanju Slovena naseljenih u Rumuniji svojoj državi (Petranović, 1991., s. 176), Rumunija je pokazala aspiracije na teritoriju severoistočne Srbije, ističući da su Vlasi etnički Rumuni te da bi ih trebalo prisajediniti matici što je izazvalo diskusiju među rukovodiocima KPJ i oštro protivljenje predsednika vlade NRS Blagoja Neškovića (Glišić, 2011., s. 94). Georgij Dež je u susretima sa Josipom Brozom insistirao na stvaranje vlaške oblasti u Istočnoj Srbiji, ali je Nešković je ostao uporan u tome da su se bez obzira na svoje poreklo Vlasi stopili sa Srbima, sa kojima su zajedno živeli, ratovali, išli u iste škole i osećali se kao deo iste nacije i da prema tome nema govora o nekoj posebnoj „vlaškoj oblasti“ u Srbiji. (Simić, 2018., s. 33) On je prebacivao Brozu uopšte tu ideju optuživši ga da su „on i Kardelj najurili iz Istre i poslednjeg Italijana, a od Srbije je tražio da se Vlasi priključe Rumuniji“ (Ćosić, 2009., s. 288). Broz je nakon toga od člana Politbiroa, Đilasa tražio da se obnovi nacionalna svest Vlaha i da se organizuju kao nacionalna manjina, sa svim pravima koja bi iz toga proizilazila: školovanje na njihovom jeziku, kulturne ustanove, listove, radio stanica (Ćosić, 2009., s. 316). Sukob sa Informbiroom i zahlađenje odnosa sa Rumunima omeli su sprovođenje ove ideje. (Simić, 2018., s. 33) Iako Nešković u svojim sećanjima navodi da su se Vlasi 1945. godine izjasnili isključivo kao Srbi,¹¹ u prvom posleratnom popisu iz 1948. godine

¹⁰ Sedište organizacije „Valja Timokuloj“ bilo je u Turn Severinu, a na njenom čelu nalazili su se sveštenik Đorđe Suvejković i učitelj Krsta Sandulović. Organizacija je naročito aktivna bila u periodu od 1941. do 1942. godine, a imala je podršku iz zvaničnog Bukurešta. Aktivno je podsticala Vlahe da se izjašnjavaju kao Rumuni nudeći im za uzvrat brojne povlastice. Zbog slabog odziva, kancelarija je zatvorena 1942. godine, a Sandulović i Suvejković su nastavili samostalno da deluju do kraja rata. (Raković, 2015., s. 298)

¹¹ IAB, fond 2157, Legat Blagoje Neškovića i Branislave Brane Perović, Sećanja Blagoja Neškovića, K-1, s. 7.

Timokuloj¹⁰ insistirajući na njihovom rumunskom poreklu (Raković, 2015., s. 298). Ovakva agitacija dovela je do podizanja nacionalne svesti kod Vlaha i do postavljanja pitanja o njihovom poreklu po okončanju rata.

Iako Jugoslavija nije imala pretenzije niti je postavljala pitanje o priključivanju Slovena naseljenih u Rumuniji svojoj državi (Petranović, 1991., s. 176), Rumunija je pokazala aspiracije na teritoriju severoistočne Srbije, ističući da su Vlasi etnički Rumuni te da bi ih trebalo prisajediti matici što je izazvalo diskusiju među rukovodiocima KPJ i oštro protivljenje predsednika vlade NRS Blagoja Neškovića (Glišić, 2011., s. 94). Georgij Dež je u susretima sa Josipom Brozom insistirao na stvaranje vlaške oblasti u Istočnoj Srbiji, ali je Nešković je ostao uporan u tome da su se bez obzira na svoje poreklo Vlasi stopili sa Srbima, sa kojima su zajedno živeli, ratovali, išli u iste škole i osećali se kao deo iste nacije i da prema tome nema govora o nekoj posebnoj „vlaškoj oblasti“ u Srbiji. (Simić, 2018., s. 33) On je prebacivao Brozu uopšte tu ideju optuživši ga da su „on i Kardelj najurili iz Istre i poslednjeg Italijana, a od Srbije je tražio da se Vlasi priključe Rumuniji“ (Ćosić, 2009., s. 288). Broz je nakon toga od člana Politbiroa, Đilasa tražio da se obnovi nacionalna svest Vlaha i da se organizuju kao nacionalna manjina, sa svim pravima koja bi iz toga proizilazila: školovanje na njihovom jeziku, kulturne ustanove, listove, radio stanica (Ćosić, 2009., s. 316). Sukob sa Informbiroom i zahlađenje odnosa sa Rumunima omeli su sprovođenje ove ideje. (Simić, 2018., s. 33) Iako Nešković u svojim sećanjima navodi da su se Vlasi 1945. godine izjasnili isključivo kao Srbi,¹¹ u prvom posleratnom popisu iz 1948. godine

¹⁰ Sedište organizacije „Valja Timokuloj“ bilo je u Turn Severinu, a na njenom čelu nalazili su se sveštenik Đorđe Suvejković i učitelj Krsta Sandulović. Organizacija je naročito aktivna bila u periodu od 1941. do 1942. godine, a imala je podršku iz zvaničnog Bukurešta. Aktivno je podsticala Vlahe da se izjašnjavaju kao Rumuni nudeći im za uzvrat brojne povlastice. Zbog slabog odziva, kancelarija je zatvorena 1942. godine, a Sandulović i Suvejković su nastavili samostalno da deluju do kraja rata. (Raković, 2015., s. 298)

¹¹ IAB, fond 2157, Legat Blagoje Neškovića i Branislave Brane Perović, Sećanja Blagoja Neškovića, K-1, s. 7.

prvi put se pojavljuje kategorija „Vlah“ kada je reč o nacionalnoj pripadnosti. (Stalno stanovništvo po narodnosti, 1948., s. 4). Ipak, posebnih zahteva za nekom vrstom autonomije ili prisajedinjenjem sa Rumunijom u period sve do devedesetih godina nije više bilo.

Granice prema Bugarskoj ostale su iste u skladu sa Versajskim mirom. Nešković navodi da su „oni hteli da im predam Bosiljgrad i da im predam Caribrod. Sačekala me delegacija Politbiroa CK Bugarske, jer sam za Pirot morao da idem preko Sofije, jer Niš još nije bio oslobođen. Sa Milentijem Popovićem sam išao iz Crne Trave. Ja sam im odgovorio da ja nisam kompetentan da delim teritorije jer Versaj postoji.“¹² Ne znamo kada se tačno dogodio ovaj sastanak, ali granice su svakako ostale iste kao do tada.

O razgraničenjima sa Crnom Gorom Nešković navodi sledeće: „Sa Crnogorcima smo imali Pljevlja. Oni su nas molili da im ostavimo Pljevlja da bi imali veću republiku. Srbi su, ali su nas molili, direktno Blažo Jovanović na Politbirou je bio. Mi smo se smejali. To je nama toliko bilo beznačajno da niko nije pomišljao da od toga pravi problem.“¹³

Najveći spor oko razgraničenja Jugoslavija, odnosno NR Srbija imala je sa NR Albanijom, oko teritorije Kosova i Metohije (KiM).

Sporovi oko razgraničenja sa Albanijom – od savezništva do sukoba

Odnosi između Jugoslavije i Albanije 1945–1946 godine su bili bliski, Jugoslavija je priznala albansku vladu Enver Hodže. Davala je ekonomsku i vojnu pomoć NR Albaniji kao i diplomatsku podršku. Jugoslavija je bila prirodni saveznik protiv italijanskog prodora na Balkan, a takođe je bila saveznik Albanije protiv Grčke koja je tražila reviziju svoje severne granice (Petranović, 1991., s.143) Važan korak u jugoslovensko-albanskom zbližavanju predstavljalo je i potpisivanje sporazuma između Privremene vlade Albanije i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije 20. febru-

¹² Isto.

¹³ Isto.

ara 1945. godine u Beogradu (Životić, 2011., s. 119). Tom prilikom potpisana su dva međudržavna ugovora. Prvi je bio vezan za vojnu saradnju u borbi protiv Nemačke, a drugi je bio ugovor o razmeni privrednih dobara kojim je predviđeno da Albanija Jugoslaviji stavi na raspolaganje sve viškove nafte, benzina, petroleuma i ostalih naftnih derivata, kao i vune i maslinovog ulja dok se Jugoslavija obavezala da Albaniji isporuči kukuruz, pšenicu i šećer (Životić, 2011., s. 119). Jugoslavija je pomagala Albaniju i albanske komuniste, ali je Hodža jugoslovensku pomoć doživljavao kao pritisak i nastojao da se odupre projugoslovenskoj grupi sa Koči Džodžom na čelu. Pritisak i želja da se Kosovo i Metohija pripoje Albanije su i dalje nastavljali da postoje bez obzira na prividno dobre odnose između dve zemlje (Dizdarević, 1988., s. 59).

Iako je odluka o pripajanju KiM Srbiji najverovatnije bila doneta na improvizovanom i neformalnom sastanku partijskog vrha sa predstavnicima Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, Miladinom Popovićem i Fadiljem Hodžom, ona nije uspjela da uguši aspiracije Albanije prema ovoj teritoriji koja je polagala pravo na nju polazeći od prava naroda na samoopredeljenje (Životić, 2011., s.130). Zahtev za Kosovom podržavali su svi slojevi albanskog društva, a najviše inteligencija mahom trgovačko-begovskog porekla, školovana na Zapadu koja je imala veliki uticaj u državnom aparatu i javnom životu u Albaniji (Petranović, 1991., s. 153). Takođe su i zapadne države, pogotovo predstavnici Velike Britanije i SAD-a, podržavale ideju o Velikoj Albaniji i na taj način uticale na narušavanje dobrih odnosa dve države. Albanija je tek posle međunarodnog priznanja prestala da koketira sa Zapadom i okrenula se Jugoslaviji, SSSR-u i balkansko-podunavskim zemljama (Petranović, 1991., s. 153). Tome u prilog govori i činjenica da je na Petom plenumu CK KP Albanije februara 1946. godine, jednoglasno bila doneta odluka da se iz partije isključi antijugoslovenski orijentisan Sejfula Maleš, a preovladala je projugoslovenska struja koju su u tom momentu predvodili Hodža i Džodže (Životić, 2011., s. 131). Moskva je Albaniju do kraja 1947. godine upućivala

na saradnju sa Beogradom, ali se ona ipak, ni tada se nije odrekla svojih pretenzija na KiM.

Jugoslavija je pak, 1945. godine bila neprekidno u zoni sovjetskog uticaja, a Broz je bio disciplinovani Staljinov učenik. (Petranović, 1991., s. 138) Odnos SSSR-a prema pitanju KiM je imao veliki značaj za međusobne odnose između Jugoslavije i Albanije. Nejasan stav sovjetske strane prema jugoslovenskoj politici u Albaniji predstavljao je jedan od glavnih razloga odlaganja tri puta Hodžine posete Beogradu (Životić, 2011., s. 133).

Dvojica lidera su se ipak na kraju susrela u Beogradu u poseti albanske delegacije koja je trajala od 23. juna do 2. jula 1946. godine i istovremeno bila i jedina Hodžina poseta Jugoslaviji (Petranović, 1991., s. 157). U delegaciji su bili: Enver Hodža, general-pukovnik, predsednik albanske vlade, ministar narodne odbrane i ministar inostranih poslova, Mislim Peza, potpredsednik Prezidijuma NR Albanije, general major Bedri Spahu, general major, Manol Konomi, ministar pravde, Nako Spira, ministar privrede, Hisni Kapo, albanski poslanik u Beogradu i drugi (Petranović, 1991., s. 157). Delegacija je dočekanu sa najvišim državnim počastima, bila je smeštena na Dedinju, a Hodža je odlikovan najvišim državnim odlikovanjem – Ordenom narodnog heroja. O vođenim razgovorima tom prilikom osim Hodžinog memoarskog spisa nema drugih pisanih tragova. U sećanjima on navodi da je u razgovoru sa Brozom pomenuo i pitanje KiM i izneo stav da bi ta oblast kao i sve druge oblasti nastanjene Albancima trebalo da se pripoje Albaniji. Prema njegovim tvrdnjama, Broz se složio sa idejom o pripajanju Kosova Albaniji, ali je istakao da tada nije bio povoljan trenutak zbog očekivane negativne reakcije srpskog življa. Zbog toga je predložio da je prikladnije da se kroz Balkansku federaciju reši to pitanje u korist Albanije (Hodža, 1982., s. 146).

Postalo je očigledno da se jugoslovenski prilaz rešenju ovog problema razlikovao od albanskog: Jugoslavija je rešenje pitanja Kosova i Metohije vezivala za stvaranje Balkanske federacije koja bi integrisala Balkan i potisnula goruće etničke i granične probleme, dok je Albanija nastojala da to pitanje reši nezavisno od budućih

političkih promena i stvaranja Balkanske federacije (Životić, 2011., s. 137). Srpski istraživači se slažu da bi stvaranje Balkanske federacije moglo da ugrozi i poziciju samog Hodže u KP Albanije, koji je tada imao problema sa Džodževom projugoslovenskom strujom. O njihovim lošim odnosima svedoči i podatak da ga je i izostavio iz delegacije koja je posetila Beograd. Po povratku iz Jugoslavije Hodža je nastojao da ojača sopstvenu poziciju unutar KP Albanije ističući navodnu podršku Broza njegovoj politici (Životić, 2011., s. 138). Sa druge strane izvestio je i sovjetskog poslanika Dimitrija Stepanoviča Čuvahina o razgovorima o pripajanju KiM očekujući njegovu podršku koja je tom prilikom izostala. Kao razlog zašto je Hodža tako otvoreno istupao po pitanju KiM u literaturi se pominje mogućnost da je bio obavešten o prethodnom razgovoru o kosovsko-metohijskom problemu između Staljina i Broza prilikom posete jugoslovenske delegacije Moskvi. Staljin je tom prilikom savetovao Broza da se pitanje KiM reši na ovaj način (Životić, 2011., s. 136). Josip Đerđa, jugoslovenski poslanik u Tirani je takođe izvestio Čuvahina o poseti istakavši da je po pitanju KiM nije postignuta saglasnost jer je jugoslovenska strana stajala na stanovištu da se za pripajanje tog regiona Albaniji nisu stekli potrebni unutrašnji i spoljašnji uslovi (Životić, 2011., s. 138). Na osnovu sada dostupnih izvora nije moguće utvrditi da li su takvi razgovori u Moskvi vođeni niti ako jesu, na koji način je Hodža o njima bio obavešten.

Odnosi Jugoslavije i Albanije su nastavili da budu u duhu saradnje. Gotovo odmah po Hodžinom povratku u Tiranu, jula 1946. godine potpisan je Sporazum o prijateljstvu i uzajamnoj saradnji između dve zemlje, kojim je dogovorena međudržavna saradnja, ali i omogućeno mešanje Jugoslavije u unutrašnji i politički život Albanije. Takođe je potpisan i Ugovor o privrednoj saradnji koji je predviđao stvaranje niza mešovitih akcionarskih društava, a kasnije su nastali i drugi bilateralni ugovori koji su imali za cilj jačanje odnosa dve zemlje (Životić, 2011., s. 139).

Međutim, sve izraženije podele u političkom vrhu Albanije i jačanje antijugoslovenskih snaga sa jedne strane, a sa druge pri-

lično teška ekonomska situacija u Albaniji dovela je ubrzo do krize u odnosima. Posle povratka Hodže iz Moskve jula 1947. godine došlo je do otvorenog pogoršanja odnosa. Hodža je tražio pomoć SSSR-a, na taj način zaobilazeći Jugoslaviju. Od tada kreće penetracija sovjetskih stručnjaka raznih profila koji potiskuju jugoslovenske. Politbiro CK KPJ je zbog toga stavio primedbe na račun rada CK KP Albanije, optužujući ih da vode suprotnu politiku od politike KPJ (Životić, 2011., s. 245).

Veliki problem predstavljalo je i pitanje kolonista na KiM. Jugoslavija je prećutno pristala na ostanak albanskih porodica koje su se za vreme rata naselile na imanjima proteranih srpskih kolonista, ali je ostalo nerešeno šta raditi sa onim porodicama koje nisu uspele da dođu do zemlje. Jugoslavija je nastojala da njih diskretno vrati u Albaniju, ali je albanska strana imala veći interes da oni ostanu na Kosovu i predlagala je da im se dodeli zemlja i tako reši status. Šta više pomagala je ilegalno iseljenje albanskih porodica iz siromašnih oblasti na Kosovo (Životić, 2011., s. 138). Na kraju se jedan deo porodica bez zemlje vratio u Albaniju čime je samo delimično počelo da se rešava ovo pitanje.

Na Osmom plenumu CK KP Albanije održanom februara-marta 1948. godine bilo je pokušaja da se poprave jugoslovensko-albanski odnosi (Petranović, 1991., s. 167). Na osnovu Brozove i Hodžine prepiske vođene tokom aprila 1948. godine zaključuje se da je kriza u odnosima nastavila da se produbljuje. Broz je naredio i povlačenje jugoslovenskih instruktora i vojnih delegata pri albanskoj vojsci (Petranović, 1995., s. 363). CK KPJ je istakao da je došlo do očiglednog pogoršanja odnosa zato što albanska strana nije pokazala dovoljno poverenja u jugoslovenske namere kao i da nije u dovoljnoj meri cenila pomoć koju joj Jugoslavija pruža (Petranović, 1995., s. 368). Broz je pak, malo ublažio taj stav pismom koje je uputio Hodži 22. aprila 1948. godine, podvlačeći da Jugoslavija i dalje želi da pomaže izgradnju Albanije (Petranović, 1995., s. 371). Međutim, Politbiro CK KP Albanije je odbio optužbe da je Albanija kriva za pogoršanje odnosa i celokupnu odgovornost za krizu prebacio na Jugoslaviju (Petranović, 1995., s. 372).

prepiska se završila tako što je Politbiro CK KPJ, odbio da dalje diskutuje preko pisama o spornim pitanjima i predložio da CK KP Albanije pošalje delegaciju u Beograd koja bi razmotrila sva pitanja i utvrdila protokole o ekonomski odnosima u smislu ranijih predloga (Petranović, 1995., s. 379).

Kada je objavljena Rezolucija Informbiroa, KP Albanija je bila među prvima koje su je podržale. To se može objasniti činjenicom da je Hodži odgovaralo da sovjetska strana izađe kao pobjednik kako bi mogao da se oslobodi i projugoslovenskog pritiska u svojoj partiji sa jedne strane i ostvari ideju o Velikoj Albaniji pod patronatom SSSR-a i sa KiM u njenom sastavu sa druge (Petranović, 1991., s. 173).

Albanija je ubrzo jula 1948. godine uručila jugoslovenskom poslaniku u Tirani dve note. U prvoj je zahtevala hitno povlačenje svih jugoslovenskih stručnjaka bilo koje vrste iz Albanije, a u drugoj je jednostrano otkazala sve ekonomske sporazume i ugovore sa Jugoslavijom potpisane od 1945. godine. Jugoslavija je na to odgovorila traženjem povraćaja svih materijalnih sredstava ranije datih na osnovu tih sporazuma kao i repatrijaciju svih jugoslovenskih građana iz Albanije. Odnosi su nastavili da se dodatno pogoršavaju. Jugoslavija je prestala da podržava albanske interese u stranim državama u kojima je to do tada činila, a Hodža je u svojim govorima počeo otvoreno da istupa protiv Jugoslavije, optužujući je za pokušaj potčinjavanja Albanije i približavajući se sve više SSSR-u (Životić, 2011., s. 332). Sukob je doveo do prekida političkih, ekonomskih, vojnih i prosvetno-kulturnih veza, a postojala je ozbiljna pretnja da preraste u oružani konflikt. Od sredine 1948. godine pa sve do kraja 1953. godine, kada je sukob počeo da jenjava bili su učestali incidenti između graničnih trupa. Kulminacija tih incidenata bila je tokom 1951. godine kada je prenet vest o mogućem sovjetskom napadu preko Albanije na Jugoslaviju, ali se ona ubrzo pokazala kao dezinformacija (Životić, 2011., s. 343). Sukobi na granicama su trajali do 1953. godine kada se počelo raditi na sporazumima za prevazilaženje ovog problema.

Uporedo sa krizom u odnosima ponovo je istaknuto i pitanje albanske nacionalne manjine na teritoriji Jugoslavije. Započeta je kampanja koja je isticala navodnu represiju nad albanskom nacionalnom manjinom, pozivala na pobunu i iredentizam. Hodža se obratio Centralnom komitetu SSSR-a istakavši albanske pretenzije na KiM. Predložio je stvaranje posebnog nacionalnog oslobodilačkog komiteta Kosova koji bi radio na pripajanju KiM Albaniji, kao i na smeni Brozovog režima (Životić, 2011., s. 364). Međutim, SSSR u tom trenutku nije želeo da dodatno destabilizuje Balkan dok je jugoslovenska vlada nastojala da nezadovoljstvo albanskog naroda umanjí većim ulaganjima u regione nastanjene pretežno albanskim življem (Bogdanović, 2006., s. 281).

Jugoslavija je na jednoj strani nastojala da ulaže u zaostalu kulturu i privredu na KiM, petogodišnji planom predviđeno je ulaganje u pogledu industrijalizacije zemlje za ove oblasti. Petar Stambolić je na Dugom kongresu KPJ saopštio da je u četiri posleratne godine „otvoreno 786 odeljenja osnovnih škola sa ukupno 65.000 učenika, u kojima se nastava izvodi na albanskom jeziku i 20 gimnazija i jedna učiteljska škola. Izlazilo je pet listova i časopisa na „šiptarskom jeziku“ i likvidirani su feudalni odnosi, a komunisti su nastavili da vode borbu protiv velikosrpske buržoazije i njene nacionalno ugnjetачke politike.“ (Drugi kongres Narodnog fronta Srbije, 1948., s. 39). Ovo je potvrdio i izveštaj Fadil Hodže koji je uputio vladi NR Srbije na njen zahtev: „Počela je široka i svestrana kulturno – prosvetna delatnost. Otvorene su škole na srpskom i šiptarskom jeziku.¹⁴ Otvoreni su domovi kulture, narodni univerziteti, čitaonice, knjižnice, itd. Počela je široka izdavačka delatnost na šiptarskom i srpskom jeziku. Analfabetska kampanja obuhvatila je široke narodne mase, naročito šiptarske, koje su bile oko 90% nepismene itd.“¹⁵

¹⁴ Naziv Šiptar je korišćen u zvaničnim državnim dokumentima da označi pripadnika albanske nacionalne manjine sa prisustva Kosova i Metohije.

¹⁵ IAB, fond 2157, Legat Blagovna Neškovića i Branislava Brane Petrović, Izveštaj Fadil Hodže upućen predsedništvu vlade NR Srbije, K. 10, s. 3.

Sa druge strane KPJ je nastojala da što više omasovi svoj pokret na KiM, radeći da na tome da u njega uključi što veći broj Albanaca. Koliko je ta politika bila delotvorna najbolje se vidi iz činjenice da je već 1946. godine bilo oko 1 500 Albanaca, članova KPJ, dok samo godinu dana ranije taj broj nije premašivao 300 (Petranović, 1998., s. 315). Ipak, nisu svi članovi KP blagonaklono gledali na politiku prema Albancima na KiM, naročito na suviše olako opraštanje Albancima za njihovo angažovanje na neprijateljskoj strani u toku Drugog svetskog rata.

Među funkcionerima KP u Srbiji su se javila neslaganja vezana za pitanje KiM i odnosima prema nacionalnim manjinama. Predsednik vlade NR Srbije, Nešković se nije slagao sa nacionalnom politikom vođenom prema Albancima i zbog toga je došao u sukob sa sekretarom Oblasnog komiteta za KiM, Đordijem Đokom Pajkovićem. Pajković je o tom sukobu pisao u izjavi koju je dao pred „Komisijom za ispitivanje slučaja Blagoja Neškovića“ 1952. godine.

U toj izjavi je optužio Neškovića da je oštro kritikovao rad Oblasnog komiteta, kao previše blag i uviđajan prema albanskoj nacionalnoj manjini na KiM, te da je više puta i javno podvlačio separatističku ulogu albanskog pokreta u toku rata. Takođe navodi da se protivio davanju autonomije za oblast KiM koju je u budućnosti video kao „okrug u okviru Narodne Republike Srbije“, smatrajući da Albanci zbog svoje uloge u ratu nemaju pravo da zahtevaju više od toga.¹⁶ Pajković u izjavi više puta navodi da je Nešković pominjao mogućnost iseljenja albanski porodica sa prostora KiM kao odgovor na bilo kakvo njihovo protivljenje: „Blagoje Nešković je sa našim radom bio nezadovoljan, optužujući nas u Oblasnom komitetu da ne radimo, da se plašimo Šiptara, ističući da treba imati oštriji kurs prema Šiptarima, a ako oni protiv toga reaguju onda im treba reći da ćemo ih iseliti.“¹⁷

¹⁶ Privatna arhiva porodice Nešković, Dosije Blagoja Neškovića, Izjava Đordija Đoka Pajkovića, s. 2.

¹⁷ Isto.

Indikativno je da Pajković mogućnost iseljavanja navodi u izjavi isključivo u kontekstu primene represije u slučaju negodovanja Albanaca, ali ne kao političko rešenje za složenu multietničku situaciju nastalu doseljavanjem Albanaca tokom rata. Naime, 1945. godine stav o iseljenju je odgovarao politici vrha Komunističke partije koja je nastojala da albanske porodice koje su se doselile tokom rata, a nisu imale zemlju vrata u Albaniju. Izvučen iz konteksta, stav o iseljavanju je trebalo da dodatno politički diskredituje Neškovića prikazujući ga kao šovinistu i autokratu pred Komisijom.

Kada je 1952. godine Nešković bio primoran da podnese ostavku na sve partijske funkcije, kao jedan od glavnih razloga za političku smenu bio je njegov odnos prema nacionalnom pitanju u NR Srbiju, naročito prema KiM. Neki istraživači pominju njegovo uklanjanje iz političkog života u kontekstu stvaranja Balkanske federacije, gde je Nešković bio viđen kao glavni kamen spoticanja u pregovorima zbog svojih tvrdih stavova i osujećivanju planova da se Metohija priključi Albaniji (Glišić, 2011., s. 177). Ipak, kompleksno pitanje rešavanja kosovsko-metohijskog problema, nastavilo je da postoji i u narednim decenijama u jugoslovenskoj državi.

Zaključak

U FNRJ se na srpski nacionalizam vrlo negativno gledalo, od njega se strahovalo, a režim je nastojao da ga uguši u skladu sa novo proklamovanom politikom bratstva i jedinstva. Srbiji je bila nametnuta krivica zbog pokreta Dragoljuba Mihajlovića i od nje se očekivalo da iskupi taj greh i dâ najveći doprinos u okupljanju „bratskih naroda“ (Petranović, 1993., s. 106). Ovo se naročito ispoljilo u odnosu na albanske nacionaliste na KiM, kojima je zarad dobrih odnosa u državi „oprosteno“ ponašanje u toku rata, obećanjem da se neće dozvoliti da budi tretirani kao građani drugog reda i dodatnim ekonomskim ulaganjima na KiM kao u najmanje napredne oblasti (Petranović, 1991., s. 103).

Prvi posleratni predsednik vlade NRS Blagoje Nešković, našao se pred vrlo složenim zadatkom, pitanjem rešavanja graničnih spo-

rova sa susednim državama. Nešković, rođeni Šumadinac, koji je političku i partijsku karijeru izgradio u Srbiji i čiji je značaj u oslobođenju Jugoslavije isticao još tokom rata, nevoljno je pristajao na kompromise. Zbog svog nezgodnog temperamenta, bio je težak za saradnju, kako prema svojim potčinjenima tako i prema nadređenima zbog čega je brzo došao do sukoba sa najbližim saradnicima. Nespreman da se odrekne nacionalnih osećanja u onoj meri u kojoj se to od njega očekivalo kao od dobrog komunista, zadobio je epitete „Velikosrbina“ i „šoviniste“ i izazvao podozrenje Josipa Broza što je neminovno dovelo do njegovog potpunog uklanjanja sa političke scene. Kada je trebalo da bude isključen iz KPJ etiketiran je i da je bio netrpeljiv prema Slovencima i Crnogorcima što mu je uzeto kao dodatna otežavajuća okolnost (Glišić, 2011., s. 177). Međutim, ni Neškovićovo isključenje iz političkog života 27. novembra 1952. godine, nije moglo da reši mnogo kompleksnije probleme koje je NR Srbija imala u odnosu na nacionalne manjine na njenoj teritoriji.

Izvori i literatura

- Arhiv Srbije (AS), fond Đ-2, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije (1919 – 1990).
- Istorijski arhiv Beograda (IAB), fond 2157, Legat Blagoja Neškovića i Branislave Perović-Nešković.
- Privatna arhiva porodice Nešković, Dosije Blagoja Neškovića.
- Drugi kongres Narodnog fronta Srbije (1948). *Drugi kongres Narodnog fronta Srbije*. Beograd: Narodni front Srbije.
- Stalno stanovništvo po narodnosti (1948). *Popis 1948*. Beograd: Savezni zavod za statistiku.

- Антић В. (2018). Живот је подредио хуманим циљевима – др Благоје Нешковић (1907–1984). Прилози за проучавање библиографије, *800 година српске медицине*, с. 287–314. Београд: Српско лекарско друштво.
- Богдановић Д. (2006). *Књига о Косову*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Dizdarević N. (1988). *Albanski dnevnik*. Sarajevo: Oslobođenje.
- Ђорђевић М. (2010). *Власи у Хомољу*. Браничевски гласник, бр. 7, с. 69–81.
- Ђосић Д. (2001). *Пишчеви записи*, 1. Београд: Филип Вишњић.
- Ђосић Д. (2009). *Лична историја једног доба. Време искушења (1951–1968)*. Београд: Службени гласник.
- Глишић В. (2011). *Досије о Благоју Нешковићу: прилози за биографију*. Београд: Службени гласник.
- Hodža E. (1982). *Titoisti*. Tirana: „8 Nentori”.
- Николић К. (2011). *Србија у Титовој Југославији (1941–1980)*. Београд: Завод за уџбенике.
- Petranović V. (1991). *Balkanska federacija: 1943–1948*. Beograd: Zaslou.
- Petranović V. (1995). *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ 11. juna 1945–7. jula 1948*. Beograd: Službeni list SRJ.
- Петрановић В. (1993). Југословенско искуство српске националне интеграције. Београд: Службени лист СРЈ.
- Петровић Б. (1998). Југославија на размеђу (1945–1950). Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.
- Petranović V. (1964). *Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Petranović V. (1988). *Istorija Jugoslavije*, III. Beograd: Nolit.
- Раковић А. (2015). *Срби и религијски интервенционизам: 1991–2015*. Београд: Хришћански културни центар др Радован Биговић.
- Симић П. (2018). *Тито и Срби (1945–1972)*. Београд: Лагуна.
- Животић А. (2011). *Југославија, Албанија и велике силе: 1945–1961*. Београд: Архиселаг.

Polemics about the demarcation of the National Republic of Serbia after the Second World War

After the end of the Second World War, two issues were particularly important for the People's Republic of Serbia: one was the issue of federation with 'fraternal states' and the other was the issue of demarcation with its neighbors. In the newly formed communist Yugoslavia, Serbia was blamed for Dragoljub Mihajlović's movement and was expected to make the greatest contribution in bringing together other brotherly nations. On the other hand, Serbia had disputes about demarcation with almost all of its neighbors: Romania, Bulgaria, Hungary, Albania, but also with those countries like Macedonia, Montenegro and Croatia, with which it entered the federation. Serbian communists, especially Blagoje Nešković, who was the prime minister of the Republic of Serbia, showed disagreement with the territorial claims of neighboring states. So, in the first post-war years, there was a polemic about the final borders of the Republic of Serbia, based on its historical, ethnic and cultural rights. In this paper, we tried to analyze the border relations with neighboring countries that Serbia had immediately after the end of the Second World War from the point of view of historical science.

Keywords: demarcation, borders, Second World War, People's Republic of Serbia, communists, polemics